

Кәсіби тілдің сипаты

Кәсіби тілдің сипаты

- **Кәсіби тіл** – өзіне тән тілдік құралдардан, яғни терминдерден, кәсіби сөздерден, жаргондардан тұратын, белгілі бір кәсіп, мамандықпен байланысты ортада (социумда) арнайы мақсатта қарым-қатынас құралы ретінде қолданылатын тіл. Белгілі бір кәсіп (мамандық) аясында орнаған қарым-қатынаста ортақ тақырып, ортақ мазмұн болса, ондай қарым-қатынас кәсіби тіл арқылы жүзеге асады.

- ***Кәсіби терминдер (термин сөздер)*** негізінен бір дара ұғымды нақты білдіретіндіктен, бір мағыналы болып келеді.
- Терминдердің мағынасы жылжымалы, өзгермелі емес, әрқашан **тұрақты** болады.

**Қазақ тіліндегі кәсіби терминология негізінен
екітүрлі жолмен жасалған:**

**1) Қазақ сөздерінен әртүрлі тәсіл
арқылы жасалған терминдер:**

- өркениет – цивилизация,
- ғарыш – космос,
- мәртебе – статус, т.б.

Қазақ тіліндегі кәсіби терминология негізінен екітүрлі жолмен жасалған:

- 2) Орыс тілінен қабылданған, қазақша баламалары жоқ ғылым, техника т.б. саласындағы халықаралық терминдер.
- Халықаралық терминдердің бірқатары жиі қолданылу нәтижесінде тек терминдік дәреже қалмай, жалпыхалықтық жеңгейге көтерілген.
- *Мысалы*, демократия, конституция, грамматика, химия, физика, поликлиника.

Кәсіби сөздер

Кәсіби сөздерге жалпы халыққа бірдей түсінікті бола бермейтін, белгілі кәсіп я шаруашылық саласымен шұғылданатын адамдардың арасында ғана айтылып, соларға түсінікті сөздер мен сөз тіркестері жатады.

Мысалы, *арам шақа* (мақта шаруашылығындағы “мақта бермейтін бұтақ” деген ұғым), *тарақ балта* (ұсташылықтағы “жүзі кедір-бұдыр балта”), *инелік* (балық шаруашылығындағы “ау тоқитын ағаш ине”).

Кәсіби сөздер

Кәсіби сөздерді өндірістік мәніне қарай екі үлкен салаға бөлуге болады.

1 – әртүрлі шағын кәсіпке байланысты сөздер (зергерлік, тоқымашылық, ұсталық, өрімшілік);

2 – ірі кәсіпшілікке байланысты сөздер (мал шаруашылығы, астық шаруашылығы, балық шаруашылығы, аңшылық).

Кәсіби сөздер

- Кәсіби сөздер таралу сипаты жағынан да біркелкі емес. Осыған орай кәсіби сөздер екі топқа бөлінеді: жалпыхалықтық кәсіби сөздер және диалектілік кәсіби сөздер.
- Жалпыхалықтық кәсіби сөздерге бүкіл халық тілінде қолданылып, әдеби тіл лексикасына еніп кеткен сөздер жатады (жүгері, қарбыз, арпа, бидай, мақта, шортан, жайын, қияр т. б.).
- Диалектілік кәсіби сөздер: кәуе – *асқабак*, бәдірең – *қияр*.

Кәсіби сөздер

Егер терминдердің қолданылуында территориялық шек болмаса, кәсіби сөздерді белгілі бір аймақтарды мекендейтін адамдар ғана қолданылуы мүмкін. Яғни кейбір кәсіби сөздерде диалектілік сипат та болады. Сондықтан барлық термин сөздер әдеби тіл лексикасының құрамына енсе, ал кейбір кәсіби сөздер оған кіре бермейді.

- **Кәсіби жаргон (сленг)** дегеніміз – белгілі бір іс, жұмыс, кәсіппен, т.б. айналысатын адамдар тобы жиі қолданатын ұғымдар мен терминдердің (әдетте, жалпы қабылданған терминдер өте күрделі және ауызекі сөйлеу тілінде қолданысы қолайсыз болып келеді) қарапайым сөздер (қысқартылған немесе бейнелі) арқылы беру негізінде қалыптасқан тілдік бірліктер жиынтығы болып саналады.

Солянка – тұз қышқылы

Гек – гекеоген

Ночники – түнде жүретін бригада

Дырка – бұрғылау болып жатқан жер

Скважина – әжетхана

Елка – сұйықтықтарды итеретін, бағыт беретін механизм

Отстойник – қозғалмалы вагон

Болванка – бос CD немесе DVD диск

Моник – монитор

Клава – пернетақта

Флэха, фляга, флэшка – флэш құрылғысы (картасы)

Червяк – желілік вирус

Мамка – аналық тақта

Видяха, видноха – видео карта

Ава – сайттардағы фотосурет

Пень – пентиумның жүйелік болгы

Жастар жаргоны

- **«Базар жоқ»** - сөз жоқ, яғни істеген ісін тындырымды әрі айқын істейтін адам.
- **«Толпамен келу»** - көпшілікпен келу,
- **«Типаж болу»** - менменсу, бұл тіркеске синоним «блатной болу».
- **«Косьякқа кіргізу»** - қолайсыздыққа тап болу.
- **«Зелень алып келу»** - ақша алып келу, бұл жерде «зелень» деген сөз АҚШ валютасы.
- **«Құлаққа лапша ілу»** - өтірік айту.
- **«Капустаға қарау»** - материалдық жағдайына қарау.
- **«Ала көзімен стрелять ету»** - бір адамға қадала қарау.
- **«Шпоры жасау»** - емтиханға арналған жауап парағы.
- **«Маяк тастау»** - қоңырау шалу, бұл тіркестің синонимі «скидовать ету».

Жастар жаргоны

- «Қуғынбай» - бос сөзді көп сөйлеу;
- «Крышасы бар» - тірегі бар;
- «Ботан болу» - сабақты көп оқу осы тіркестің синонимі «зубрить»;
- «Қырқу» - мәселені шешу, тығырықтан шыға білу;
- «Миды шіріту» - бос сөзді көп айту;
- «Картопты жарып айтты» - барлығын аузына қаратты, керемет сөйледі;
- «Танкасы бар» - тірегі, көмектесетін адамы бар;
- «Кадр» – іс-әрекеттері күлкілі адам;
- «Повышка» – повышенная стипендия, «жоғары шәкіртақы»;
- «Универ» - университет;
- «Аниме» - анимациялық фильмдер.

“Мен таңдаған мамандық”

- Тұрақты сөз тіркестері мен мақал-мәтелдерді пайдалана отырып, “Мен таңдаған мамандық” тақырыбына ауызша монолог дайындаңыз.
- №1
- *Құс қанатына сенер,
Ер атына сенер.*
- Еңбек пен бақыт егіз.
- *Көз ілмеу;*
- *Жүрегі жарылу;*
- *Төбе шашы тік тұру;*

- Тұрақты сөз тіркестері мен мақал-мәтелдерді пайдалана отырып, “Мен таңдаған мамандық” тақырыбына ауызша монолог дайындаңыз.
- №1
- *Құс қанатына сенер,
Ер атына сенер.*
- Еңбек пен бақыт егіз.
- *Көз ілмеу – ұйықтамау;*
- *Жүрегі жарылу – қуану;*
- *Төбе шашы тік тұру – қорқу;*

-
- №2
 - Болған кісі, болдым демес,
Болдым десе, болғаны емес.
 - Ай толғанын білмес,
Жігіт болғанын білмес.
 - Қара қылды қақ жарған ;
 - Сөзге келмеу;
 - Қой аузынан шөп алмас ;

- №2
- Болған кісі, болдым демес,
Болдым десе, болғаны емес.
- Ай толғанын білмес,
Жігіт болғанын білмес.
- Қара қылды қақ жарған – Әділ;
- Сөзге келмеу – келісу;
- Қой аузынан шөп алмас – жуас, момын;

- №3
- Жігіттің құны — жүз жылқы,
Ары — мың жылқы.
- Ақылды адам айтқызбай біледі,
Ақ сұңқар қаққызбай іледі.
- Үйді басына көтеру;
- Бетінен оты шығу ;
- Жүрегінің түгі бар .

- №3
- Жігіттің құны — жүз жылқы,
Ары — мың жылқы.
- Ақылды адам айтқызбай біледі,
Ақ сұңқар қаққызбай іледі.
- Үйді басына көтеру – айқайлау ;
- Бетінен оты шығу – ұялу;
- Жүрегінің түгі бар – батыр .

- №4
- Көп жасаған білмейді, көп көрген біледі.

- Білімді өлсе,
Қағазда аты қалар.
Ұста өлсе,
Істеген заты қалар.

- Бетінен қақпау ;

- Көзді ашып -жұмғанша ;

- Көз көрмес, құлақ естімес жер .

- №4
- Көп жасаған білмейді, көп көрген біледі.

- Білімді өлсе,
Қағазда аты қалар.
Ұста өлсе,
Істеген заты қалар.

- Бетінен қақпау – еркелету;

- Көзді ашып -жұмғанша – тез;

- Көз көрмес, құлақ естімес жер – алыс.

- №5
- Әлсіз адам — сүріншек,
Ақылсыз адам — еріншек.
- Туа білмейді, жүре біледі.
- Түймедейді түйедей қылу ;
- Діңкесі құру ;
- Көз салу ;

- №5
- Әлсіз адам — сүріншек,
Ақылсыз адам — еріншек.
- Туа білмейді, жүре біледі.
- Түймедейді түйедей қылу – асыру ;
- Діңкесі құру – шаршау ;
- Көз салу – көру;

-
- №6
 - Бейнетің қатты болса,
Татқаның тәтті болар.
 - Көп іздеген адам,
Көмбенің үстінен шығар.
 - Оқтай қадалу ;
 - Аспанмен таласқан;
 - Паш ету .

-
- №6
 - Бейнетің қатты болса,
Татқаның тәтті болар.
 - Көп іздеген адам,
Көмбенің үстінен шығар.
 - Оқтай қадалу – қалмау ,кетпеу;
 - Аспанмен таласқан –биік ;
 - Паш ету – хабарлау .

- №7
- Екпей егін шықпас,
Үйренбей білім жұқпас.
- Жердің сәні - егін,
Ердің сәні - білім.
- Көзі жету ;
- Көңілі тыну ;
- Қас пен көздің арасында .

- №7
- Екпей егін шықпас,
Үйренбей білім жұқпас.

- Жердің сәні - егін,
Ердің сәні - білім.

- Көзі жету – анықтау ;

- Көңілі тыну – тыныштану ;

- Қас пен көздің арасында – жылдам .

- №8
- Кісі арасында кісі бол,
Үлкені болма, кіші бол.
Қызмет қылсаң жорғалап,
Маңдайдан терің сорғалап,
Азаматтың ісі бұл.
- Тіліңмен жүгірме, біліміңмен жүгір.
- Ай десе аузы, күн десе көзі бар ;
- Жерден жеті қоян тапқандай ;
- Бір ауыз сөз.

- №8
- Кісі арасында кісі бол,
Үлкені болма, кіші бол.
Қызмет қылсаң жорғалап,
Маңдайдан терің сорғалап,
Азаматтың ісі бұл.
- Тіліңмен жүгірме, біліміңмен жүгір.
- Ай десе аузы, күн десе көзі бар – сұлу;
- Жерден жеті қоян тапқандай – қуану;
- Бір ауыз сөз – көп емес, аз ғана сөз.

- №9
- Жақсы адам — елдің көркі,
Жауқазын гүл — жердің көркі.

- Уақытыңның босқа өткені —
өміріңнің бос кеткені.

- Екі оттың арасында қалу ;

- Үш қайнаса сорпасы қосылмау ;

- Төрт құбыласы тең .

- №9
- Жақсы адам — елдің көркі,
Жауқазын гүл — жердің көркі.

- Уақытыңның босқа өткені —
өміріңнің бос кеткені.

- Екі оттың арасында қалу –қиындыққа ұшырау , таңдай алмау;

- Үш қайнаса сорпасы қосылмау –мүлде бөлек;

- Төрт құбыласы тең – болып-толу,еш нәрсеге мұқтаж емес.

- №10
- Білім гауһар, бағасы жоқ.
Надандық кесел, дауасы жоқ.
- Жаста оқыған оқуың - тасқа жазғанмен бірдей,
Егде тартқанда оқыған оқуың - мұзға жазғанмен бірдей.
- Бес саусағындай білу ;
- Қол ұшын беру;
- Он саусағынан өнер тамған .

- №10
- Білім гауһар, бағасы жоқ.
Надандық кесел, дауасы жоқ.
- Жаста оқыған оқуың - тасқа жазғанмен бірдей,
Егде тартқанда оқыған оқуың - мұзға жазғанмен бірдей.
- Бес саусағындай білу – жатқа білу, жетік білу ;
- Қол ұшын беру – көмектесу ;
- Он саусағынан өнер тамған – өте шебер .

Студенттердің жұмысынан

ҚОМ ₆	-	ҚОН (қалың гидроксид)
Қиыр	-	ацетон ұнасып татау
Смоки	-	НОС-СОМ
Қиммат	-	Қап ₂ O ₄
Солжық	-	Нел (773 қолм қилы)
Тек	-	текеден
Мелтоскоп	-	лаборат. микроскоп
Туртасарсқа	-	қалың қырағы мен үлгіні қоспау
		қоспасы
		Қиырмен - қиыр алынады
		Қиырмен - қиыр қоспау
		Этанол
		Қиырмен - қиыр алынады
		Этанол
		Ошарсқа - қиыр қоспау
		Этанол

пустышка - мұнай ағу бағы
ночник - түнде жүретін бригада
дырка - бұрение болып жатқан жер
отстойник - қозғалмайтын вагон
скважина - эсетхана
чурочник - плотник
пусковик - пусқта отыратын адам
ёлка - жидкостьтарды итеретін, бағыт беретін механизм

ММҰО - компьютер

код-пақыла - көп деңгейлі код

девайс - кү келген механизм н/к орынға функция-к бағи

шымты - хатты жеті арқын нағыз пайыру

зрвэк - мемілік вирус

бета-версия - толықтай дағын емес, бірақ сыналған нұсқа

хайдуть - тыду, нахру

вес - құжаттың, файлдың өлшемі

рунет - брос тілді интернет

буржуйнет - Шетелдік интернет

Видяха / Видюха - видеокарта

Болванка - бос CD илe DVD диск.

Ленв - пентийский процессор.

Бас - базарламагытот котелик.

У камень - орталык эңгелик Баш. КӘСБИ

Ава - сайттаргагытот фотосурет.

Термоник - монитор.

Мамма - материнская плата.

Фляха / Фляга / Фаяшка - Баш. КӘСБИ СӨЗ

Жава - клавиатура.

Ось-кез-кезген операциялык эңгел.

Жаба - Java

Термик

КӘСБИ СӨЗ

КӘС. МОРЛОП

Студенттердің жұмысынан

ҚОМ ₆	-	ҚОН (қалың гидроксид)
Қиса	-	ацетон ұнасып татаы
Смоно	-	НОС-СОМ
Қимноч	-	ҚапО ₄
Солжа	-	Нел (773 қолш қилн)
Гек	-	желеден
Мелкоскоп	-	лаборат. микроскоп
Бертарска	-	қалың қырағыл мен үлгіні қосаар қоспасы
Мисеен	-	қилың алынады
Тресшук	-	қалың қоспаан этанол
Кукаев	-	мне алынады
Ошарка	-	ор жап қоспаан этанол

пустаққа - мұнай ағу бағы
ночник - түнде жүретін бригада
дәрікә - бүреше болып жатқан жер
отстойник - қозғалмайтын вагон
скважина - эсетхана
чурочник - плотник
пусковик - пусқта отыратын адам
ёлка - эидкостьтарда итеретін, бағыт беретін механизм

ММҰО - компьютер

код-пақыла - көп деңгейлі код

девайс - кү келген механизм н/к орынға функция-к бағи

шымты - хатты жемі арқылы нақты пайыру

зрвэк - мемілік вирус

бета-версия - толықтай дайын емес, бірақ сыналған нұсқа

хайдуть - тыду, нахру

вес - құжаттың, файлдың өлшемі

рунет - брос тілді интернет

буржуйнет - Шетелдік интернет

Видяха / Видюха - видеокарта

Болванка - бос CD илe DVD диск.

Ленв - пентийский процессор.

Бол - болгариялык котлик.

У камень - орталык процессор. Кдси

Ава - сайттардагы фотосурет.

Термоник - монитор.

Мамма - материнская плата.

Фляха / Фляга / Фаянка - Кдси соз

Жава - клавиатура.

Ось-кез-кеген операциялык ичир.

Жаба - Java

Термик

Кдси соз

Кдс. жорлоу